

Könyvtár, dokumentáció, kutatóintézet

A Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálata

A Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálata (KDSZ) 1992-ben alakult. Fő feladata az Alapítvány tudományos intézeteinek (Magyar Külügyi Intézet és Közép-Európa Intézet) információ- és dokumentumellátása, de különálló szervezeti egységként önálló kutatásokat is szervez. Kutatási tevékenysége a különböző (bibliográfiai és faktografikus) adatok összegyűjtésére és közreadására korlátozódik. Gyűjteménye a volt Magyarságkutató Intézet és a Magyar Külügyi Intézet könyv- és kéziratárát foglalja magában. A KDSZ munkájában integrálni kívánja a hagyományos gyűjteményi tevékenységet az új típusú adat-szolgáltatással. Könyvtári-dokumentációs koncepciójának kialakítását az igények ismerete, a szakmai tapasztalatok és a technikai feltételek megléte segítette.

Számtalan példa mutat arra, hogy a könyvtári gyűjtemények egyre kevésbé képesek megbirkózni az információk hatalmas tömegének feldolgozásával és szétsugárzásával, a hagyományos könyvtári modell a dokumentumok archiválásán, kölcsönzésén kívül alig képes többre. Egyre-másra alakulnak a dokumentumok speciális csoportjának (sajtócikkek, kutatási jelentések, TV- és rádióhírek stb.) feldolgozására a könyvtáraktól elkülönült dokumentációs részlegek. Jóllehet ezek a munkacsoportok sok esetben a könyvtári gyűjtemények szervezetébe tagolódnak, tevékenységi körük egyre inkább elkülöníthető a hagyományos könyvtári munkától. Előfordul olyan eset is, amikor a dokumentációs szervezet nem rendelkezik könyvtári háttérrel (pl. a különböző kormányhivatalokban, sajtóhírnagyoknál), funkciójuk nem az archiválás, hanem az információk gyors eljuttatása a felhasználókhoz. A két szolgáltatási típus közötti döntő különbség – a munkamódszereken kívül – éppen a gyorsaság. Ugyanakkor közös cél jellemzi mindkét formációt: közvetítő szerepet töltenek be az (információ)források és a felhasználók között, anélkül, hogy önálló információk létrehozásában részt vennének. Ezért nevezhetők szolgáltatásnak. (A közvetítést végző szakmai csoportoktól a legtöbb esetben nem is várható el kutatási tevékenység végzése: nem ez a feladatuk.)

Ezzel szemben a KDSZ megalakulásakor erős külső igényként jelentkezett, hogy a dokumentáció saját adatgyűjtési tevékenységet is szervezzen, amely túlmutat a szokványos könyvtári-dokumentációs adatfeldolgozáson, és kutatási szinten realizálódik.

A TLA KDSZ megalakulásakor három felhasználói igénytípust kellett figyelembe venni:

1. Hagományos könyvtári gyűjteményének szolgáltatásaival elégítse ki az – elsősorban kutatói – igényeket.
2. Gyorsinformációkkal szolgáljon a kutatási témakörökben.
3. Önálló kutatási tevékenység végzésével eddig fel nem tárt adatokat építsen be szolgáltatásai közé.

A Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatának gyűjteményi-szolgáltatási tevékenysége

A munka kezdetekor adott volt tehát a keret, amelyet tartalommal kellett megtölteni. A tartalom pedig újra csak a valós igények alapján konkretizálható. A fenti kívánalmakkal

ellentétben – amelyek főképpen a szolgáltatások típusaira vonatkoznak – ezeket az igényeket a Teleki László Alapítvány szervezeti keretein belül működő tudományos intézetek fogalmazták meg. Az intézetek kutatási terveinek ismeretében alakult ki a KDSZ gyűjtőkör, amely két fő témakört ölel fel: a *kelet-közép-európai régióra*, valamint a *külpolitikára* vonatkozó szakirodalmat. Továbbra is kiemelten kezeljük a kisebbségi kérdés irodalmát.

A kommunikáció-elmélet három alapvető kérdése közül (*mit?, hogyan?, kinek?*) tehát körvonalazódni látszik az első válasz. A körvonalaknál azonban lényegesen többre van szükség, amikor egy gyűjtemény valós tartalmát határozzuk meg. A nagyon egyszerűnek látszó kérdésnek ugyanis megközelítéstől függően több rétege van. A két fő témakörön belül tér- és időbeli, műfaji és szolgáltatás-típusra vonatkozó megszorításokra van szükség ahhoz, hogy a gyűjtőkör pontosan megfogalmazható legyen.

A képlet még a legnyilvánvalóbbnak látszó térbeli korlátok figyelembe vételekor sem egészen egyértelmű, hiszen míg az egyik témakör egészen konkrét területi egységhez kötődik (Közép-Európa), a külpolitikai témának nincsenek ennyire meghatározható területi korlátai.

Kissé egyszerűbb a helyzet az időbeli megközelítés esetében: mindkét intézet döntően a közelmúlt és a jelen folyamataival foglalkozik, a dokumentumbázis ennek megfelelően főleg az 1945 utáni korszakra vonatkozó irodalmat tartalmazza.

A „műfaj” döntő tényező minden gyűjtemény szervezésekor. (Ebben az összefüggésben a műfaj megfelel a könyvtáros szakmában használt „dokumentum-típus” kifejezésnek.) A KDSZ gyűjteményének fontos részét alkotja a könyvtári anyag (könyvek, folyóiratok), ugyanakkor kéziratárában nem publikált dokumentumok is találhatóak, és a tájékoztatásban egyre nagyobb teret hódít a számítógépes adatbázisok „műfaja”, amelyek bibliográfiai és faktografikus adatok szolgáltatásával állnak a felhasználók rendelkezésére.

A gyűjtemény tartalmára vonatkozó kérdésre az összefoglaló válasz tehát a következő:

a) A KDSZ kézikönyvtári szinten gyűjti és feldolgozza a kelet-közép-európai térségre, valamint a külpolitikára vonatkozó (döntően 1945 utáni) szakirodalmat (jelenlegi állománya kb. 10 ezer kötet).

b) Mintegy 300 magyar és külföldi folyóirat megrendelésével segíti a tájékozódást a fenti témakörökben.

c) A korábban a Magyarságkutató Intézet keretei között működő Archivum megtartásával továbbra is gyűjtőkörébe tartozik a nem publikus dokumentumok (gépiratok, statisztikák, adattárak, interjúk, konferencia-jelentések stb.) feldolgozása – jelenleg a hagyományok folytatásaként főleg a nemzetiségi témakörben.

d) Saját adatbázisok építésével, valamint külső szolgáltatások megvásárlásával és felhasználásával bibliográfiai és faktografikus tájékoztatást nyújt a kutatóknak.

A szolgáltatások formáiról szólva a második lényeges kérdés, a „*hogyan?*” megválaszolása kerül sorra.

A technikai lehetőségek fejlődése szükségtelenné, sőt egyenesen feleslegessé teszi a teljességre törekvést – legalábbis gyűjteményi szinten. Az országban jelentős eredmények születtek olyan adatbázisok és szolgáltatások létesítésével, amelyekre a társadalomtudományi és politikai jellegű kutatások támaszkodhatnak. Ennek ellenére számtalan helyen végzik emberek ezrei ugyanazt a munkát: sajtóelemzéseket készítenek, sajtócikkeket, információkat dolgoznak fel. Természetes dolog, hogy minden intézménynek speciális érdeklődési területe is van, de a bázis-információkat nyilvánvalóan többszörös párhuzamossággal dolgozzák fel különböző helyeken.

Ezen irracionalitás felismerése vezetett oda, hogy a KDSZ tudatosan elhárította magát a gyűjteményi szintű teljességre törekvést, és körülnéztünk a hazai (és később a nemzetközi) információs piacon. A választékból meg kellett találni azt a partnert, amely a fentebb vázolt gyűjteményi kör keretein belül rendelkezik a bázis-információkkal, és jó esetben kooperációs megállapodást is hajlandó kötni. Az alapos piackutatás eredmé-

nyeképpen a KDSZ az Országgyűlési Könyvtárral vette fel a kapcsolatot. A kapcsolatnak két oldala van: a KDSZ megvásárolja az Országgyűlési Könyvtár szolgáltatásait (PRESSDOK, Világpolitikai Információ) és saját lehetőségeit mozgósítva részt vesz egy másik szolgáltatás kibővítésében (HUNDOK). Így mentesül a magyar sajtó óriási munkát jelentő folyamatos dokumentálásától (hiszen azt a PRESSDOK már elvégezte), és a külföldi szakfolyóiratok politikai és jogi vonatkozású cikkeinek feldolgozásától (a Világpolitikai Információ nevű szolgáltatásban hatalmas folyóiratbázis alapján számítógépes rendszerben már visszakereshetők a bibliográfiai adatok). A KDSZ fennmaradó kapacitásának egy részét viszont arra fordíthatja, hogy partnerként kibővítse a HUNDOK sajtódokumentációs szolgáltatás forrásbázisát.

A HUNDOK eredetileg azzal a céllal jött létre 1990-ben, hogy a világsajtóban megjelenő sajtócikkek alapján dokumentálja a Magyarország-kép alakulását. Az Országgyűlési Könyvtár a saját gyűjteményében meglévő periodikumok feldolgozásával ennek a feladatnak egészen 1992-ig eleget tudott tenni. A kelet-közép-európai változások nyomán azonban a régió országainak könyv- és sajtópiaca egyik pillanatról a másikra felborult, és a nagykönyvtár laprendeléseiben képtelen volt követni az áttekinthetelen változásokat. Hiányként jelentkezett a HUNDOK-ban a kelet-közép-európai országok sajtótermékeinek feldolgozása. Ezt az űrt igyekszik kitölteni a sokkal kisebb és ezért talán mozgékonyabb KDSZ azzal a vállalásával, hogy a HUNDOK megszabta formában összegyűjti és számítógépen visszakereshetővé teszi a kelet-európai országok Magyarországról és a magyar kisebbségekről szóló legfontosabb sajtócikkeit. (Az Országgyűlési Könyvtár főleg nyugati lapokat dolgoz fel.) A munka eredménye az Országgyűlési Könyvtárral közös szolgáltatásban kerül forgalomba.

A KDSZ részvétele a HUNDOK szolgáltatásban a racionális munkamegosztásra törekvést példázza: sok esetben érdemes felhasználni a már meglévő eredményeket, hogy a felszabaduló erőket egyéb tevékenységre lehessen fordítani.

A HUNDOK kapcsán érdemes szólni a KDSZ-nek arról a felfogásáról, hogy tudatos munkát folytat az információk összegyűjtése érdekében. Kis intézményként nem arra kell törekedni, hogy mindent helyben kapjanak meg a felhasználók, hanem elsősorban azon kell munkálkodni, hogy a KDSZ munkatársai ismerjék a keresett dokumentumok megtalálási helyét.

Az információk és a dokumentumok kezelése ebben a felfogásban élesen kettéválik, mert – kihasználva a technikai fejlesztés kínálta lehetőségeket – remélhetően mód nyílik az információk minél teljesebb körének összegyűjtésére, legalábbis az Intézeteket érdeklő témákban. Ennek alapvető feltétele volt az Alapítvány épületében kiépített számítógépes rendszer. A rendszerbe telepített „kapun” keresztül a jövőben mód nyílik külső forrásokból nyert információk fogadására is Magyarország és a világ különböző adatbázisaiból.

A kívülről beszerezett adatok kezeléséhez és visszakereshetővé tételéhez elengedhetetlenül szükséges egy saját számítógépes program, amelyben az „importált” adatok egységes rendszerben bocsáthatók a felhasználók rendelkezésére. Ezt a célt szolgálta a TINLIB nevű integrált könyvtári programrendszer megvásárlása, amelynek természetesen csak másodsorban fő feladata az import-funkció, először a KDSZ gyűjteményét kell „gépre vinni”.

A TINLIB a könyvtári munkafolyamatok teljes számítógépes szervezését képes menedzselni. A könyvtár gyarapítása, a periodikum-megrendelés, netán a kölcsönzés automatizálása éppen úgy hozzátartozik a rendszer szolgáltatásaihoz, mint a rendkívül fejlett visszakeresési lehetőségek biztosítása online katalógus-modulján keresztül.

A könyvtár állományának számítógépes feldolgozása folyamatban van, a cikk megjelenése idején már számítógéppel is visszakereshetővé vált a könyvtári és kéziratári gyűjtemény nagy része.

A második kérdésre (*hogyan?*) tehát összefoglalva a következő válasz adható:

- a) saját gyűjteményének számítógépes feldolgozásával;
- b) külső szolgáltatások megvásárlásával;
- c) kooperációs megállapodások megkötésével;
- d) és külső adatbázisok anyagainak integrálásával olyan központi információs bázis kialakítása, amely jól körülhatárolt gyűjtőkörének keretein belül áll a felhasználók rendelkezésére.

Hogy kik ezek a felhasználók, azt a harmadik sarkalatos kérdésre (*kinek?*) adott válaszból tudhatjuk meg.

A gyűjtemény és a szolgáltatások rendszere jelenlegi koncepciónk szerint elsősorban a *kutatói tevékenységet* kívánja szolgálni. Ennek rögzítése azért fontos, mert a felhasználói kör és az igények határozzák meg elsőrendűen az intézmény gyűjteményi tartalmát (*mit?*) és a szolgáltatások formáit is (*hogyan?*). A KDSZ alapvető feladata az Alapítvány keretében dolgozó tudományos munkatársak információellátása.

Ugyanakkor, mivel mindkét kutatóintézetben több projekt jelenkori témájú, szükség van a viszonylag friss, főképpen sajtóinformációkra. A jelenkor-központúság a gyűjteményben és a szolgáltatásokban egy másik, nem kevésbé fontos felhasználói kör megcélzását is jelenti: az érdeklődő politikai intézmények informálását a KDSZ-nél összegyűlt anyagokról.

A gyűjtőkör kapcsán felsorolt dokumentum- és szolgáltatás-típusok azonban nem jelentenek különleges kínálatot más könyvtárakkal szemben a politikai szférában dolgozó szakemberek számára. Ezért a KDSZ arra törekszik, hogy speciális dokumentumok beszerzésével vonzza magához a felhasználók ezen körét, és egyéni profillal bővítse gyűjteményét. Szeretnénk, ha a gyűjteménybe kerülnének a politikai pártok kisebbségi kérdéssel és külpolitikával foglalkozó nyilvános dokumentumai. Amennyiben a kezdeményezés sikerrel jár, reményeink szerint egyedi gyűjteménybe szervezve, könyvtári körülmények között feldolgozva válik visszakereshetővé a ma még áttekinthetelen dokumentumhalmaz. A tervezett különgyűjtemény a politikai és a tudományos szférát egyaránt kiszolgálja.

A felhasználók következő csoportját az egyetemi hallgatók alkotják. A tudományos intézetek több munkatársa oktat felsőoktatási intézményekben, a tanítványok számára hozzáférhető a KDSZ gyűjteménye.

Összefoglalva tehát a felhasználói kör a következő:

- a) az alapítvány tudományos munkatársai;
- b) kül- és belföldi tudományos kutatók;
- c) politikai szférában dolgozó szakértők és tisztviselők;
- d) egyetemi hallgatók.

Az eddig leírtak főképpen a KDSZ gyűjteményi és szolgáltatási tevékenységével foglalkoztak. Most a kutatási projektek vázlatos ismertetésére térünk át.

A TLA Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatának kutatási tevékenysége

A Teleki László Alapítvány Tudományos Tanácsának határozata szerint a KDSZ tudományos jellegű tevékenysége elsősorban tematikailag határolható el a kutatóintézetek projektjeitől. Fő jellemzője, hogy adatszerűsége törekszik olyan alap kutatások elvégzésével, amelyek további tudományos tevékenység kiindulópontját képezhetik.

A határozatnak megfelelően a KDSZ tehát különféle adattárak, bibliográfiák összeállításával, valamint statisztikai jellegű feldolgozásokkal veszi ki a részét az Alapítvány kutatási feladataiból. A gyűjtemények mindenkor számítógéppel visszakereshető formában készülnek, s így a projektek befejezésekor a KDSZ szolgáltatásainak körét gazdagítják. Némelyik projekt eredménye a nagyobb publicitás érdekében kiadvány formájában is meg fog jelenni.

A jelenleg futó projektek a következők:

- a) az EtnoGraf térképi-statisztikai adatbázis fejlesztése;
- b) a Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere című adattár összeállítása és kiadása;
- c) a Kelet-Európa kisebbségi bibliográfiája című kiadvány összeállítása.

Az EtnoGraf

Az EtnoGraf-rendszer a Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatánál két éve folyó kutatási program keretében jött létre, a számítógépes program kifejlesztése az Állami Számítógépes Szolgálat Informatikai Rt. nevéhez fűződik. A kutatási program témavezetője *Sebők László* kartográfus-demográfus (TLA KDSZ), a programfejlesztő matematikus *Sáry Zoltán* (ÁSzSz).

A program a Határon Túli Magyarok Hivatala kezdeményezésére indult 1991-ben, majd a Teleki László Alapítvány megalakulásával a KDSZ vette át szervezését. A projekt finanszírozása alapvetően saját költségvetésből történik, de jelentős támogatásban részesül az OKTK Magyarságkutatás program keretéből is.

Az EtnoGraf olyan komplex rendszer, amely számítógépen rögzített (digitalizált) térképi állományok és különböző adatbázisok többszintű összekapcsolását és megjelenítését képes kezelni. Esetünkben a térképi állomány Magyarország és a szomszédos magyarlakta területek község-szintig feltárt térképeit jelenti, míg az adatbázis ezen területek nemzetiségi megoszlásának statisztikai adatait. A statisztikai adatbázisban 1910-től kezdődően napjainkig szerepelnek a nemzetiségi adatok, mindig a hivatalos népszámlálások számsorainak felhasználásával. Az adatbázis „mellékterméke” egy többnyelvű helységnevtár is a szomszédos országokban lévő magyarlakta településekről (ennek egy része megjelent *Sebők László: Magyar neve?* című könyvében).

Az EtnoGraf tehát összekapcsolhatóvá teszi ezen állományokat, és a rendelkezésre álló statisztikai adatokkal különböző számítások végzésére is alkalmas.

Az EtnoGraf elkészültekor teljes áttekintést ad a Kárpát-medence etnikai megoszlásáról. Az áttekintés egyrészt a nemzetiségi viszonyok számszerű változásait követi végig az elmúlt nyolcvan év folyamán, más oldalról pedig település-szinten lehetővé teszi a településnevek és a közigazgatási változások rekonstrukcióját.

A program használatakor tetszőleges területi egység kijelölésével (ez lehet település, járás, megye,) visszakereshetővé válik a kiválasztott terület térképe, lakosainak száma az adott időpontban, valamint nemzetiségeinek számszerű és százalékos megoszlása. A statisztikai adatok diagram formájában is megjeleníthetők (kör- vagy oszlopdiagram). A program lehetőséget nyújt a felhasználónak arra, hogy a vizsgált részterületet – az ún. szűrők alkalmazásával – a térképről maga jelölje ki. A rendszerbe épített animáció segítségével filmszerűen lejátszhatók az azonos terület egységen belül bekövetkezett nemzetiségi változások.

Az eddig említett lehetőségek kiválóan alkalmassá teszik a programot demonstratív felhasználásra. A rendszerből nyert térképek a hozzájuk kapcsolódó diagramokkal színes lézerprinterrel kinyomtatva igényes kiadványok mellékleteként is megállják a helyüket, de a sajtónak is állandó illusztrációs anyagként szolgálhatnak.

Az EtnoGraf fejlesztés alatt álló program. Felhasználását rendkívüli módon kiszélesíti az a lehetőség, hogy a már meglévő digitalizált térképi állományhoz bármilyen DBASE adatbázis kapcsolható. Az adatbázis és a térképek közötti „átjárást” a területi kódok következetes használata biztosítja. A nemzetiségi adatok térképi ábrázolását csak első lépésnek tekintjük. A TLA KDSZ szervezésében folyó másik kutatás, a Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere című projekt már az EtnoGraf-hoz kapcsolható formában készül. Befejezésekor az egyes területek nemzetiségi adatain kívül megjeleníthetők lesznek a településeken működő kisebbségi intézmények leírásai is. A későbbiekben egyéb adatbázisok építését is tervezzük (pl. oktatási, egyházi adatok, igény esetén gazdasági statisztikák, vagy bibliográfiai adatbázis is csatlakoztatható a rendszerhez).

A közel két éve folyó programfejlesztés, adatbázis-építés és térképi digitalizálás eredményeképpen 1993 novemberére készült el Délvidék (Vajdaság) területének statisztikai-térképi feldolgozása. Az adatbázisban az 1910-1991 közötti népszámlálások adatai sze-

repelnek (10 népszámlálás). 1994 közepére tervezzük Felvidék és Erdély nemzetiségi adatainak közzétételét az EtnoGraf rendszerében, majd 1994 végére Kárpátalja és Burgenland térképei és nemzetiségi statisztikái is számítógépre kerülnek. 1995 folyamán kerül sor a munka befejezésére a magyarországi, horvátországi és szlovéniai területek feldolgozásával.

Terveink szerint a rendszer teljes egészében és részleteiben is (pl. csak Erdély, vagy Erdély és Felvidék stb.) megvásárolható, de teljes feltöltése után esetleg CD-ROM-on is közreadható lesz.

1993 novemberére a program fejlesztői egy minta-adatbázist, ún. DEMO-floppyt készítettek, amely a vajdasági adatbázisból tartalmaz néhány adatot. A DEMO célja kettős: egyrészt a potenciális vásárlók figyelmének felhívása a rendszerre, másodsorban pedig a program tesztelése. A DEMO-hoz részletes felhasználói kézikönyvet is mellékelünk.

Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere. Adattár

A projekt 1992-ben indult a KDSZ szervezésében, témavezetője *Bárdi Nándor*.

Az adattár gondolatát a mindennapi munka során tapasztalt hiány keltette életre: elemi adatokkal sem rendelkezünk a magyar kisebbség intézményeiről, jóllehet ezekre tudományos, de gyakorlati célokból is szükség lett volna.

A program célja az ausztriai, szlovákiai, ukrainai, romániai, szerbiai, horvátországi és szlovéniai magyar intézmények címjegyzékének összeállítása az 1993-as állapotokra vonatkozóan. Az adattár a következő intézménytípusokat tartalmazza:

- politikai pártok, mozgalmak, érdekvédelmi szervezetek;
- oktatási intézmények (óvodák, elemi iskolák, középiskolák és felsőoktatási intézmények),
- művelődési intézmények (művelődési házak, könyvtárak, múzeumok, színházak, zenekarok, énekkarok, könyv- és lapkiadók, sajtó);
- tudományos intézmények;
- egyházak (az egyházközségek szintjéig);
- egyesületek, alapítványok, egyéb önszerveződések.

A felsorolásból kitűnik, hogy a gyűjtési kör felöleli a kisebbségek kulturális, oktatási és egyházi életének intézményesült formáit. Kivételt csak a gazdasági jellegű csoportokkal tettünk, egyszerűen azért, mert a privatizáció elindulásával követhetetlené vált a gazdasági társaságok áttekintése, és ezek a formációk általában nem nemzetiségi alapon szerveződtek. Ezért az adattárba nem kerültek gazdasági feladatokat végző intézmények.

Az intézmények adatait helyi adatfeldolgozók gyűjtik össze, a munka egy része tehát terepen folyik. (Általában megyei szintű terület egység tartozik egy-egy munkatárshoz.) Ezzel a munkaszervezéssel biztosítható az adatok teljes körének felkutatása, és a lehető legnagyobb pontosság.

A gyűjtés adatlapokon történik, amely a következő azonosító pontokat, illetve információkat tartalmazza: az intézmény hivatalos és magyar neve, a település hivatalos és magyar neve, pontos cím, a vezető neve, és az intézmény tevékenységi körének leírása. Minden adatlapot kódszámmal látnak el a gyűjtők, ami a számítógépes visszakeresést biztosítja intézménytípus és területi hovatartozás szerint. (Az EtnoGraf projekt ismertetésekor utaltam arra, hogy a területi kódszámok teszik majd lehetővé az intézményi leírások összekapcsolását a számítógépen rögzített térképekkel.)

Az adatok számítógépes rögzítése megkezdődött, 1994 januárjában az említett két intézménytípusra vonatkozó kataszter már számítógépen visszakereshető formában használható lesz. A teljes gyűjtési és adatbeviteli munka 1994 közepére készül el.

Mivel a címtár feltehetően szélesebb érdeklődésre is számot tarthat, 1994 folyamán a KDSZ önálló kiadványsorozata keretében megjelenteti az adattárat.

A címtár gyorsan avuló műfaj. A változó közép-európai régióban gyakran előfordul, hogy intézmények, egyesületek, alapítványok egyik pillanatról a másikra megszűnnek, vagy éppen megalakulnak. Ezért semmiképpen nem elégséges az adatokat egyszer összegyűjteni. Az elkezdett munkának akkor van értelme, ha időről időre aktualizáljuk a

címtárat. Ezért a KDSZ két-három éves időközönként tervezi a kiadvány megjelentetését a felfrissített adatokkal.

A magyar kisebbség intézményrendszerének összeállítása hiányt pótló vállalkozás, és magyar szempontból nyilvánvalóan prioritást élvez. Ugyanakkor érdekes összehasonlítást eredményezne, ha hasonló adatokkal rendelkeznenk a régió más kisebbségeiről is, nem is beszélve a kiterjesztett gyűjtőkör tudományos és gyakorlati hasznáról (kézikönyv a közép-európai kisebbségek intézményeinek adataiból). Ezért a következő tervperiódusban a KDSZ a müncheni Súdost-Instituttal közösen egy bővített tartalmú adattár létrehozását is tervezi Közép-Európa (nem csak magyar) kisebbségi intézményrendszere témájában.

Kelet-Európa kisebbségi bibliográfiája

A projekt „történeti” gyökerei öt évvel korábbra nyúlnak vissza, amikor a Magyarorságot kutató Intézet munkatársaként a tárcaközi TS-4/5 nevű kutatási program támogatásával bibliográfiai adatgyűjtést indítottam el A szomszédos országokban élő magyarság történetének annotált bibliográfiája 1918-1945 címmel. Az adatgyűjtési munka során feldolgozásra került a két háború közötti időszakban megjelent magyar és szomszédos országokbeli könyv- és folyóiratanyag. A 7000 annotált címleírást tartalmazó bibliográfia jelenleg adatbázis formájában a Teleki László Alapítvány központi számítógépén található meg, kiadására még nem került sor.

Időközben kerültem kapcsolatba a müncheni Súdost-Institut könyvtárának igazgatójával, *Gerhard Seewannal*, aki Kelet-Közép-Európa valamennyi kisebbségére vonatkozó bibliográfia gyűjtési munkálatait szervezte. Egymás munkáját megismerve határoztuk el, hogy adatainkat összesítve, közösen jelentetjük meg a nagybibliográfiát.

A mintegy 10-12 ezer tételre tervezett kötet tehát Kelet-Közép-Európa (Magyarország, Ukrajna, Románia, Bulgária, Albánia és az egykori Jugoszlávia) kisebbségeire vonatkozó helyi és nemzetközi szakirodalom közreadására vállalkozik. A bibliográfia időhatárai az 1918 utáni időszakra kolatózódnak. A tervezett kiadvány a két háború közötti időszakban megjelent könyvek, valamint a háború után kiadott könyvek és folyóiratcikkek-tanulmányok bibliográfiai leírásait tartalmazza.

A magyar kisebbségekre vonatkozó anyag gondozása mellett a KDSZ vállalta a szlovákiai és kárpátaljai szakirodalom összeállítását is. A bibliográfia egységesen a MicroSIS programrendszerben kerül feldolgozásra.

Terveink szerint a gyűjtőmunka 1994 első negyedében befejeződik. Ekkor véglegesítjük a német partnerrel a feldolgozási szempontokat (a bibliográfia leírás és az annotáció formáját, a névátírást stb.), hogy a nálunk már számítógépen lévő bibliográfiai adatokat a közös formához igazítsuk. 1994 őszéig mindkét fél befejezi az adatrögzítést, majd a szerkesztés és javítás következik. A kötet megjelenése 1995 folyamán várható.

A TLA KDSZ kiadványterve

A KDSZ az európai kisebbségekre vonatkozó tényadatok hozzáférhetővé tételére önálló kiadványsorozat (füzetsorozat) megjelentetését tervezi Kisebbségi adattár címmel. A sorozatban a fentebb már ismerttetett kutatási projektek eredményein kívül külső szerzők munkái is helyet kapnak. Az adatok körét a következőkben határoztuk meg: az etnikai kisebbségekre vonatkozó statisztikák, térképek, bibliográfiák, repertóriumok és a kisebbségi kérdés jobb megértését vagy rendezését szolgáló modellértékű dokumentumok. A sorozat periodicitását évi 4-5 füzetre tervezzük, de megfelelő anyagi lehetőségek megszerzése esetén ennél több kiadvány is megjelentethető. A füzetsorozat nyelve alapvetően magyar, de a statisztikákhoz, térképekhez – amelyek értelmezése nem teljesen nyelvtől függő – több nyelvű módszertani és a megértést segítő szövegek is illeszthetők. A kiadványok színvonalát több irányú szakmai lektorálás biztosítja. Amennyiben a kiadvány jellege szükségessé teszi, a kéziratokról szakértők bevonásával szakmai vitákat rendezünk.

Az 1994-re tervezett kötetek:

1. *Jakabffy Imre*: Közép-Európa etnikai térképe az 1930-as években. 100 p. 1 db nagyméretű térkép.

A térkép és magyarázó szövege az 1940-es évek elején készült, 1942-ben jelent meg, de napjainkra csak néhány példány maradt nagyobb budapesti közgyűjteményekben. A térképhez tartozó magyarázó szöveg publikálatlan.

2. *Vincze Gábor*: Az erdélyi magyar kisebbség kronológiája 1944-1953. 150 p.

A kézirat részletes tárgymutatóval ellátva kiadásra kész állapotban van. A munka részletes sajtó- és levéltári forrásfeltárás, valamint 80 életútinterjú felhasználásával készült.

3. Az Aland-szigetek státusza. Dokumentumgyűjtemény (Bev. tan.: *Kovács Péter*). 100 p.

A füzet dokumentumkiadás (a Népszövetség Tanácsának 1921. jún. 21-i döntése a finn-svéd vita ügyében, majd az 1992-1993-as módosítások szövegének magyar fordítása).

A későbbi tervperiódusban tervezett füzetek munkacímei:

– Dél-Tirol státusza. Dokumentumgyűjtemény (Bev. tan.: *Gál Gyula*). 130 p.

– *Jakabffy Elemér*: Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához (Jakabffy Elemér-pályakép és bev. tan.: *Bárdi Nándor*). 100 p.

– Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere (Az ismertett adattár kiadása).

– A Magyarságkutató Intézet kéziratainak nyomtatott katalógusa.

A két éves múltra tekintő KDSZ pályafutásának elején tart, a fentebb vázolt könyvtári-dokumentációs, valamint kutatási és kiadványozási munkák egy része éppen csak elkezdődött. Ahhoz, hogy a megkezdett út végére érjünk, időre van szükség, és lehetőségre az elindított programok befejezéséhez. Remélem, hogy a Teleki László Alapítvány biztosította keretek között mindkét tényező rendelkezésünkre áll majd, és az olvasók hamarosan közvetlenül – és nem csak leírásból – is megismerkedhetnek a KDSZ tevékenységének néhány eredményével.

DIPPOLD PÉTER

Elfogult ajánlások az olvasásszociológia irodalmából

1990-ben, amikor a Nemzetközi Bibliológiai Társaság felkérésére feltérképeztük az olvasáskutatás, olvasásszociológia nyolcvanas évekbeli eredményeit, nem voltunk tanulmányok szűkében. Szigorúnak mondható szelektálás után is gazdag anyag került az adatbázisba. (1) Később a világ számos kutatójával kapcsolatot tartó ismert amerikai adatbázis, az ERIC is átvette bibliográfiánkat. Mégis inkább az foglalkoztat, vajon az olvasásszociológia eredményeit, az utóbbi tíz-tizenöt évben megjelent munkákat ismeri-e a hazai értelmiségiek kultúra- és irodalomközvetítéssel foglalkozó köre, ismerik-e a pedagógusok? Az olvasásszociológia kettős utat megtéve, kivált a rokonterületek közül, de mint önálló tudományág – a művelődés- és a tudásszociológia kérdésfelvetéseire alkalmazkodva – ismét beilleszkedett más, hozzá közelálló diszciplínák csoportjába.

Olyan kutatóműhely, melynek fő feladata az olvasás tudományos igényű tanulmányozása, jelenleg egy van Magyarországon, s ez a Nemzeti Könyvtár olvasásszociológiai műhelye. Természetesen irodalomszociológiával, az olvasás pedagógiájával s ennek kutatásával más intézményekben is foglalkoznak, csakúgy mint az olvasás pszichológiájával. Minthogy az olvasásszociológia több szociológiai ágazat és humán tudomány